

glede vodenja stranke. Vendar je Socialistična stranka Avstrije pod njegovim vodstvom sprejela nov program, katerega osnutek je izdelal Benedikt Kautsky. Obdobje kanclerja Kreiskega je Leser kritično ocenil v knjigi "Salz der Gesellschaft", iz katere povzema nekatere sklepe. Kreiskega ceni predvsem kot pomembnega mednarodnega politika, manj pozitivno pa ga ocenjuje kot predsednika stranke. Eden izmed očitkov na njegov račun v primerjavi s kanclerjem Klausom (Ljudska stranka) je, da ni znal vzgojiti kompetentnega pomladka. Omenja problematičen odnos Kreiskega in stranke do vidnih nacistov in pravi, da si česa podobnega Ljudska stranka v nobenem primeru ne bi mogla privoščiti. O Fredu Sinowatzu meni, da je bil glede na položaj zveznega kanclerja preobremenjen. Ne omenja pa njegovega delovanja kot ministra za šolstvo, ko je izpeljal številne pozitivne premike, ki so koristili Kreiskemu in stranki. Nekaj podobnega bi lahko rekli za Herto Firnberg, odgovorno za znanost. Kreiskyjevi uspehi so bili rezultat dokaj uigranega tima. Prehod Socialistične stranke Avstrije, ki se je prav v tem času spet poimenovala v socialdemokratsko, od skupnosti somišljenikov (Gesinnungsgemeinschaft) k namenski zvezi (Zweckverband) povezuje s kanclerstvom Franza Vranitzkega, ki je stranko vodil kot menedžer v podjetju. Njegovemu nasledniku Viktorju Klimi pa namenja le nekaj vrstic. Na primeru Alfreda Gusenbauerja pravi, da socialdemokratska stranka že dolgo ni več demokratična. Svoje mnenje utemeljuje s tem, da je Gusenbauerja določilo za predsednika oziroma kandidata za mesto kanclerja ozko omizje, strankin zbor pa ga je lahko le še potrdil brez protikandidata. Sicer pa Gusenbauerja ne ocenjuje negativno, zameri pa mu vrnitev v toplo gredo velike koalicije, ki jo primerja z "lenuško posteljo". Zveznemu predsedniku Heinzu Fischerju priznava, da je nadvse korekten in da se trudi za zблиžanje nasprotnih stališč, vendar pravi, da ni pripravljen v kakteri koli obliki postaviti pod vprašaj vladajočega sistema. Leser je zagovornik modificirane večinske volilne pravice, ker meni, da bi pospešila potrebne demokratične reforme.

Knjigo bodo brali tako poznavalci obravnavane tematike kot tudi vsi prizadeti. Številni je ne bodo odobraval, ker osvetljuje skrite kotičke mogočne in včasih zelo oblastne stranke. Avtor se je zavestno odrekel znanstvenemu aparatu, da bi bilo delo lažje berljivo in prilagojeno širšemu krogu bralcev. Nedvomno pa ne bo mogel nihče prezreti nekaterih razmišljanj o strankini ideologiji in demokratičnosti.

Avguštin Malle

Iskra Iveljić, Očevi i sinovi. Privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća.
Leykam international d.o.o. Zagreb 2007, 483 strani, ilustrirano

Na začetku predstavimo avtorico knjige dr. Iskro Iveljić. Rodila se je leta 1959 v Frankfurtu na Maini; po končani klasični gimnaziji je na zagrebški filozofski fakulteti diplomirala iz zgodovine ter angleškega jezika in književnosti. Nato je od leta 1987 do leta 1990 delala v Hrvaškem državnem arhivu, od leta 1990 do leta 1993 pa na Inštitutu za sodobno zgodovino. Od leta 1993 je zaposlena na oddelku

za zgodovino Filozofske fakultete v Zagrebu. Leta 1998 je doktorirala z disertacijo naslovljeno "Vloga zagrebške gospodarske elite pri modernizaciji Hrvaške (1860-1883)". Leta 2004 je postala izredna profesorica.

Obsežna monografija *Očetje in sinovi* je razdeljena na dva dela. Prvi del predstavlja dognanja, ki jih je avtorica v zvezi z vlogo zagrebške gospodarske elite pri modernizaciji Hrvaške predstavila v doktoratu, drugi del pa prinaša avtoričine novejše raziskave posvečene vsakdanjiku gospodarske elite, družinskemu življenju njenih pripadnikov, položaju žensk, otrok in najstnikov, vizualni reprezentaciji elite ter kulturi smrti. Prvi del zajema časovni lok od leta 1848 do leta 1883, medtem ko drugi del obravnava obdobje od prve polovice 19. stoletja do konca Habsburške monarhije, deloma pa posega tudi v čas med svetovnima vojnama.

Avtorica šteje za gospodarsko elito podjetnike udeležene v več pridobitnih dejavnostih. Tej definiciji so odgovarjali veletrgovci, industrialci, bankirji ter osebe dejavne v posredniških in špedicijskih poslih, prevozništvu ter gradbeništvu. V vrste elite so spadali tudi pripadniki tehnične inteligence, zlasti inženirji. Kot vzorec si je avtorica izbrala okoli 60 najvidnejših zagrebških družin. Drug kriterij pripadnosti eliti pa je bil v posedovanju zajetnega premoženja, o katerem je avtorica sklepala na podlagi letne vsote plačanega neposrednega davka, pripadnosti prvemu volilnemu razredu in količini skupnega kapitala, ki ga je imel podjetnik. Avtorica je ugotovila, da lahko razlikuje dve obdobji razvoja zagrebške gospodarske elite: tradicionalno in moderno. Za tradicionalno gospodarsko elito je bilo značilno, da so jo sestavljali predvsem trgovci in obrtniki različnega nacionalnega porekla. Moderna gospodarska elita je na prizorišče pričela stopati v šestdesetih letih 19. stoletja, sestavljali pa so jo veletrgovci, prvi bankirji, industrialci in posredniki. V procesu modernizacije gospodarskega življenja je pričela stara meščanska elita obrtnikov in trgovcev polzeti navzdol po družbeni lestvici. Med gospodarsko elito se je pričelo uveljavljati vedno več podjetnikov hrvaškega porekla. Iveljičeva se je podrobno posvetila genezi in pojavi prvih pripadnikov moderne elite v Zagrebu.

V čem je avtorica videla vpliv gospodarske elite na modernizacijske procese tako v samem mestu Zagrebu kot tudi celotni hrvaški družbi? Ugotovila je, da so bili podjetniki kot mestni zastopniki zelo dejavni na lokalnem nivoju. Tako je med letoma 1860 in 1883 povprečno tretjina mestnih zastopnikov izvirala iz vrst gospodarske elite. V tej funkciji so podjetniki doprinesli k modernizaciji in urbanizaciji Zagreba, izboljšanju bivanjskih pogojev ter ustanavljanju kulturne in znanstvene infrastrukture mesta. Pripadniki elite so se živahno udeleževali v številnih strokovnih združenjih, ki so imela nalogo oblasti posredovati njihove želje in zahteve. Osrednji forum zagrebške gospodarske elite je predstavljala strokovna inštitucija Trgovsko - obrtna komora, ki je postala osrednja zagovornica gospodarskega napredka Hrvaške ter njene avtonomije in nacionalne integracije. Poleg Trgovsko - obrtne komore je avtorica predstavila še vsa stanovska društva, v katera so se gospodarstveniki združevali. Eno pglavitnih postaj na hrvaški poti v moderno je predstavljala ustanovitev prvih denarnih zavodov, ki so bili ustanovljeni predvsem na pobudo zagrebške poslovne elite. Prva moderna poslovna banka je bila Hrvaška eskomptna banka, ki je nastala v drugi polovici šestdesetih let 19. stoletja, v naslednjih letih pa so ji sledili še nekateri drugi denarni zavodi. Gospodarska elita je modernizacijo spodbujala tudi s prizadevanji za vzpostavitev sodobnega železniškega in cestnega prometnega omrežja. Svoje dosežke so gospo-

darstveniki predstavljali na gospodarskih razstavah doma in v tujini. Posebno poglavje je posvečeno delovanju podjetnikov v politiki in sicer v strankah, saboru ter mestnem zastopstvu. Avtorica je prišla do zaključka, da so bili pripadniki gospodarske elite najbolj dejavni na lokalni ravni, kjer so lahko uveljavili svoje temeljne interese, za delovanje v strankah in saboru pa so pokazali precej manj zanimanja. V okviru modernizacijskih stremeljenj so se gospodarstveniki zavzemali tudi za pospeševanje strokovnega šolstva, zlasti trgovskega. Njihova prizadevanja so obrodila sadove leta 1883, ko je bila v Zagrebu ustanovljena trgovska akademija. Avtorica se je posvetila tudi delovanju gospodarske elite v raznih društvih, zlasti strokovnih, pa tudi športnih, humanitarnih, pevskih, gasilskih itd., katerih največji razmah je zasledila po obnovi ustavnosti v šestdesetih letih.

Na koncu prvega dela se Iveljičeva posveti analizi desetih najpomembnejših družin zagrebske gospodarske elite. Kot zanimivost omenjamo, da med njimi najdemo tudi iz Podčetrтка izvirajočo rodbino Sollar. Vsem družinam je bilo skupno uspešno uresničevanje težnje, da posel, s katerim so se ukvarjale, ostane v družini, kar se je najpogosteje izrazilo v prehodu podjetja od očeta k sinu oziroma sinovom. To ne preseneča, saj so bila družinska podjetja v drugi polovici 19. stoletja med zagrebško elito izjemno priljubljena in razširjena.

Drugi del knjige se začne z analizo položaja žensk v družbi, družini ter gospodarskem življenju, vanjo pa so zajete soproge podjetnikov, njihove hčere ter tudi vdove. Avtorica nadaljuje z obravnavo otrok in najstnikov v meščanski družbi. Obsežno poglavje je posvečeno vsakdanjemu življenju gospodarske elite, kjer avtorica obravnava početje meščanov v družinskem krogu, prostem času in njihovo kulturo bivanja. V okviru obravnave vsakdanjega življenja je posebno podpoglavje posvečeno vizualni reprezentaciji elite (moških, žensk in otrok), ki se je odražala zlasti v portretnem slikarstvu in fotografiji. Temu sledi še podpoglavje o kulturi smrti med meščansko elito, v kateri je opazen še en vidik modernizacijskega poleta 19. stoletja, ki se je v Zagrebu odrazil v urejanju sodobnega pokopališča Mirogoj, ležečega izven mestnega središča, ustanavljanju pogrebniških zavodov in mrtvašnic ter razvoju svojevrstne meščanske kulture smrti.

Ker je knjiga zelo obsežna, smo njeno bogato in raznovrstno vsebino v zgornjih vrsticah bralcu skušali približati le v najbolj grobih obrisih. Poudariti moramo, da temelji zlasti prvi del knjige na veliki količini preštudirane arhivskega gradiva. Iz teksta, ki je poln podatkov lahko razberemo, da je avtorica predelala celoten fond zagrebske Trgovsko - obrtne komore, oddelka za notranje zadeve deželne vlade, dokumente mestne uprave, zapisnike saborskih zasedanj in sej ter rokopisno zapuščino nekaterih vidnejših podjetnikov. Če k temu prištejemo še časopisne vire, dobimo poglobljen in zelo informativen tekst. Medtem, ko se je avtorica v prvem delu knjige naslonila predvsem na arhivsko gradivo, si je v drugem izbrala malce drugačen pristop, ki ima v sebi razen klasične zgodovinarske metode tudi ščepec muzejskega. V drugem delu knjige v ospredje stopi spominska literatura, slikarski in fotografski portreti meščanskih otrok, najstnikov, žena in mož, fotografije meščanskih stanovanj, gradivo Hrvaškega šolskega muzeja, bontoni, trgovski katalogi, reklame, predmeti, ki jih hranijo muzeji (npr. otroške igrače), avtorica pa si je ogledala in analizirala tudi razkošne grobnice elitnih zagrebskih rodbin na mirogojskem pokopališču. Drugačna metodologija je posledica drugačnih tem, ki se jih je Iskra Iveljič v tem delu knjige lotila. Posveti se problematiki nastajanja potroš-

niške družbe, spreminjanja mode, zunanjega izgleda in notranje opreme bivališč gospodarske elite ter njene vizualne reprezentacije navzven. Knjiga je na koncu obogatena s prilogo, vsebujočo podobe (fotografije, dokumente in karikature) v zvezi z izbrano tematiko, ki nam približajo obravnavani čas in prostor.

Kljub očitni dvojnosti knjige ta nikoli ne deluje moteče ali prisiljeno, ampak se oba dela lepo prekrivata in dopolnjujeta, saj prvi prikazuje javno delovanje gospodarskega meščanstva, drugi del pa omogoča vpogled v njegovo zasebnost. Raznovrstnemu gradivu daje kohezijo avtoričin razumljiv in natančen slog pisanja, ki nobenega vprašanja ne pusti odprtega in pojasni vsak zadan problem, ob tem pa nikoli ne izgubi rdeče niti. Na koncu lahko ugotovimo, da je knjiga Iskre Iveljić povsem enakovredna delom sodobne zahodne literature na temo meščanstva. Morda je še toliko bolj dragocena, ker se obširno posveča izključno gospodarskemu meščanstvu. Spoznanja, do katerih je prišla dr. Iskra Iveljić, niso relevantna le za hrvaški oziroma zagrebški prostor, ampak bodo prav prišla vsakemu raziskovalcu meščanstva, saj so bili nekateri pojavi in razvojne smernice meščanstva v 19. stoletju preprosto univerzalni.

Mitja Sunčič

Wolfgang Neugebauer, Der österreichische Widerstand 1938-1945. Edition Steinbauer, Wien 2008, 286 strani

Dolgoletni direktor Dokumentacijskega arhiva avstrijskega odporniškega gibanja, Wolfgang Neugebauer, je po številnih krajših prispevkih in temeljnih dokumentacijskih zbirkah z monografijo javnosti predložil zaokroženo podobo avstrijskega protinacističnega odpora. Za razumevanje avstrijskega odpora so pomembna zlasti uvodna razmišljanja avtorja ter kratka in jedrnata poglavja o pogojih odpora, o Avstriji in nacizmu ter represivnem aparatu režima. Na temelju bogate zbirke dokumentov, ki jih hrani arhiv, in obsežne sekundarne literature opisuje odpor vseh strank in njihovih podorganizacij, idejnih skupin, cerkva in verskih skupnosti, judovski odpor, oborožen partizanski odpor koroških Slovencev, odpor Avstrijcev v eksilu, v vrstah vermahta, v koncentracijskih taboriščih, nadstrankarski odpor, ki se je pojavil v sklepni fazi druge svetovne vojne, in boj tistih Avstrijcev, ki so se v enotah zavezniških sil - tudi NOV in POS - borili za obnovo Avstrije. Krajši zapis namenja tudi "Protihitlerjevskemu gibanju Avstrije" pod vodstvom slovenskega komunista Karla Hudomalja. Veliko pozornost posveča še neorganiziranemu individualnemu odporu, ki ga poimenuje ob naslonitvi na zgodovinarja Ernsta Hanischa kot "kolektivno sistemsko opozicijo", kot "odporniško držo". Celostne preglede odpora strank in skupin sklene s posameznimi usodami antifašistov, ki jih praviloma zaznamuje justifikacija ali smrt v koncentracijskih taboriščih ali kaznilnicah.

V uvodnih razmišljanjih piše Neugebauer o začetkih delovanja Dokumentacijskega arhiva, ki je od začetka dokumentiral vse oblike odpora in tematiziral